

ARTYKUŁY

Anna Gerecka-Żołyńska

---

anna.gerecka-zolynska@amu.edu.pl
orcid.org/0000-0001-5897-4447
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Prawa i Administracji
al. Niepodległości 53
61-714 Poznań

Zofia Branicka

---

zofia.branicka@amu.edu.pl
orcid.org/0000-0002-5842-731X
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Prawa i Administracji
al. Niepodległości 53
61-714 Poznań

Formy współpracy między państwami w celu odzyskania utraconych dóbr kultury – uwagi wokół poszukiwania optymalnego wzorca

Forms of cooperation between states
to recover lost cultural goods –
comments on the search for an optimal model

Summary: In the search for an optimal pattern of conduct for the settlement of disputes concerning the ownership of cultural property, the article characterises the legal means and conciliation initiatives available to states. The discussion is limited to the forms of cooperation confirmed in international law instruments, developed especially in the framework of UNESCO's period of activity, as adopted in the second half of the 20th century and thereafter. In this context, the use of litigation before both the International Court of Justice and national courts is discussed. Attention is

also given to conciliatory forms of dispute resolution, distinguishing between consensus initiatives involving only the states interested in resolving the dispute and forms extended to include the participation of impartial mediators supporting the parties in their search for a satisfactory solution. The article assumes that the development of an out-of-court compromise is particularly desirable when the settlement of a dispute concerning the ownership of a cultural asset by an international tribunal or national courts, due to the legal status in force, limits the prospect of obtaining a substantive settlement satisfactory to all parties involved in the conflict.

Keywords: cultural property, restitution, agreement, mediation, settlement procedures, UNESCO, International Court of Justice

---

Streszczenie: Poszukując optymalnego wzorca postępowania przy rozstrzygnięciu sporów dotyczących własności dóbr kultury, w artykule scharakteryzowano środki prawne i inicjatywy pojednawcze dostępne w tym celu zainteresowanym państwom. Rozważania ograniczone zostały do form współpracy potwierdzonych w aktach prawa międzynarodowego, opracowanych zwłaszcza w ramach funkcjonowania UNESCO, jakie przyjęte zostały w drugiej połowie XX w. i w okresie późniejszym. W tym kontekście omówiono możliwości wykorzystania postępowania sądowego prowadzonego zarówno przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości, jak i sądami krajowymi. Zwrócono też uwagę na koncyliacyjne formy zakończenia sporu, rozróżniając z jednej strony inicjatywy porozumień obejmujące wyłącznie zainteresowane rozstrzygnięciem sporu państwa, a z drugiej – formy mediacyjne, poszerzone o udział bezstronnych mediatorów, wspierających pozostające w sporze strony w poszukiwaniu satysfakcjonującego rozwiązania. W artykule przyjęto, że wypracowanie pozasądowego kompromisu jest szczególnie pożądane wówczas, gdy rozstrzygnięcie sporu dotyczącego przynależności dobra kultury przez trybunał międzynarodowy lub sądy krajowe ze względu na obowiązujący stan prawny ogranicza perspektywę uzyskania merytorycznego rozstrzygnięcia satysfakcjonującego wszystkie strony konfliktu.

Słowa kluczowe: dobro kultury, restytucja, porozumienie, mediacja, procedury rozjemcze, UNESCO, Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości

---

Wprowadzenie

Z początkiem drugiej połowy XX w. w dyskusjach dotyczących współczesnego modelu prawnej ochrony dziedzictwa kulturalnego intensywnie zaczęto podkreślać, że bez współpracy między państwami i uniwersalnej, a nie tylko narodowej, interpretacji kultur krajowe środki ochrony dziedzictwa są mniej skuteczne lub w ogóle nieskuteczne. Efektywny system ochrony dziedzictwa narodowego powinien bowiem znajdować wsparcie w instrumentach prawa międzynarodowego, i to zarówno publicznego, jak i prywatnego¹. W obrębie prawa międzynarodowego publicznego zaowocowało to m.in. przyjęciem w 1954 r. przez UNESCO Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, a na początku lat 70. ubiegłego wieku Konwencji dotyczącej środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury oraz Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego². Każda z wymienionych miała istotne znaczenie. W postanowieniach Konwencji z 1954 r. na podstawie doświadczeń wynikłych z okresu II wojny światowej podjęto przede wszystkim trud opracowania systemu ochrony dóbr kultury w czasie konfliktu zbrojnego. W „świętującej” w minionym roku jubileusz 50-lecia Konwencji z 1972 r. skonsolidowane zostały wysiłki społeczności międzynarodowej na rzecz ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, niezależnie od jego wartości ekonomicznej, za to z poszanowaniem wartości historycznej, naukowej i artystycznej. Z kolei zawarta w Konwencji z 1970 r. regulacja sygnalizowała m.in. potrzebę ujednoczenia prawnych warunków wywozu z terytorium danego państwa i przywozu dóbr kultury na terytorium danego państwa w celu ograniczenia możliwości wprowadzenia do obrotu nielegalnie uzyskanych egzemplarzy³. Do regulacji związanych z międzynarodowym prawem prywatnym nawiązywała natomiast przyjęta w latach 90. przez UNIDROIT Konwencja o skradzionych lub nielegalnie wywiezionych dobrach kultury⁴.

¹ I. Seidl-Hohenveldern, *La protection internationale du patrimoine culturel national*, „Revue Gènerale de Droit International Public” 1993, z. 2, s. 396.

² Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz. U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212); Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r. (Dz. U. z 1974 r. Nr 20, poz. 106 i 107); Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji (Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190).

³ Por. S. Manacorda, *Criminal law protection of cultural heritage: an international perspective*, w: S. Manacorda, D. Chappell (red.), *Crime in the art and Antiquities world. Illegal trafficking in cultural property*, Springer, New York 2011, s. 17.

⁴ 1995 UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects (Rome, 24 June 1995), <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention> [dostęp: 23.12.2022]. Polskie tłumaczenie: *Konwencja UNIDROIT o skradzionych lub nielegalnie wywiezionych dobrach kultury*, tłum. W. Kowalski, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1996.

W tym też okresie wśród niebezpieczeństw zagrażających krajowemu dziedzictwu kulturalnemu zaczęto dostrzegać zjawisko dekulturyzacji, identyfikowane w głównej mierze na skutek istnienia nieprecyzyjnych warunków przewozu dóbr kultury między państwami oraz formułowania kryteriów decydujących o przynależności dobra kultury do zasobów dziedzictwa danego państwa w sposób faworyzujący interesy państwa aktualnej jego lokalizacji. W obliczu wymienionych zagrożeń dostrzeżono, że rola prawa międzynarodowego może być znacząca nie tylko w ujednoczeniu warunków wywozu dóbr kultury z terytorium państw uprawnionych, ale także w kreowaniu form rozstrzygania między państwami sporów o przynależność dóbr kultury w razie ich nielegalnego wywozu z terytorium państwa uprawnionego⁵. Niniejszy artykuł poświęcony jest ostatniej z wymienionych kwestii. Zawiera zwięzłą charakterystykę środków prawnych wykorzystywanych *de lege lata* przez państwa w celu odzyskania lub zatrzymania dóbr kultury o spornej proveniencji, zmierzającą do wyłonienia wzorca, który może doprowadzić strony konfliktu do uzyskania najbardziej satysfakcjonującego rozwiązania.

Rola Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i sądów krajowych w rozwiązywaniu sporów o roszczenia restytucyjne

Spory wokół przynależności dóbr kultury stanowią pochodną różnorodnych sytuacji, do których zalicza się najczęściej: grabież wojenną, nielegalny wywóz, rozliczenia postkolonialne oraz zobowiązania powstałe na tle rozpadu państw związkowych⁶. Wyznaczony w ten sposób obszar aktywności prawnej jest stosunkowo szeroki i wymaga uwzględnienia u podstaw rozstrzygnięcia sprawy instytucji prawa międzynarodowego publicznego, w szczególności takich jak: sukcesja państwowa, suwerenność państwa i jego immunitety, prawo humanitarne, a także instytucji prawa międzynarodowego prywatnego, wśród których można wskazać zwłaszcza na mające w tych przypadkach wyjątkowe znaczenie prawo własności prywatnej, przesłankę przedawnienia, kryterium dobrej wiary i jurysdykcję (*forum non conveniens*). Dotychczasowe doświadczenia społeczności międzynarodowej przekonują,

⁵ W doktrynie prawa międzynarodowego pojęcie „restytucja” łączone jest z działaniami podejmowanymi w celu odzyskania dobra kultury utraconego w wyniku określonych zdarzeń historycznych, przede wszystkim konfliktów zbrojnych. Z kolei „zwrot” dotyczy aktywności państwa w celu odzyskania dobra kultury bezprawnie wywiezionego z jego terytorium. Szerzej: W. Kowalski, *Restytucja dzieł sztuki w prawie międzynarodowym*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1989, s. 17-20; K. Zeidler, *Restitution of Cultural Property*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Wolters Kluwer, Gdańsk 2016, s. 19-26.

⁶ Analizując sytuację utraconych dóbr kultury w przedmiocie środków prawnych umożliwiających ich odzyskanie, niezbędne jest uwzględnienie wprowadzonej przez Wojciecha Kowalskiego nomenklatury pojęciowej, uzależniającej formę odzyskania dóbr kultury od warunków ich utraty, która może stanowić: „reparacje”, „restytucję” albo „zwrot”. Zob. W. Kowalski, op. cit., s. 27-40.

że w miarę dogodnie warunki dla rozstrzygnięcia sporu między państwami gwarantuje postępowanie przed międzynarodowym trybunałem o wysokim prestiżu, którego jurysdykcję strony sporu akceptują, zobowiązując się tym samym do wykonania przyszłego wyroku.

W zakresie rozstrzygania sporów między państwami najważniejszą pozycję zajmuje Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości (MTS), którego podstawy działalności określone zostały w Karcie Narodów Zjednoczonych (NZ) z 26 czerwca 1945 r. oraz stanowiącym jej integralną część Statucie MTS⁷, a nadto w nielicznych rezolucjach Rady Bezpieczeństwa. Wykonywanie orzeczeń MTS gwarantuje art. 94 Karty NZ, stanowiący, że każdy członek Organizacji NZ zobowiązany jest wykonać wyrok MTS w każdej sprawie, w której jest stroną⁸. MTS, w razie uznania jego jurysdykcji przez strony sporu, może być właściwy także w dochodzeniu roszczeń dotyczących dziedzictwa kulturalnego, niestety mimo woli stron powierzenia rozstrzygnięcia sporu Trybunałowi nie zawsze jest możliwe uzyskanie merytorycznego orzeczenia. Dopuszczalność prowadzenia postępowania przed MTS uzależniona jest bowiem nie tylko od uznania jego jurysdykcji przez zaangażowane w spór państwa, ale zależy również od zachowania *ratione temporis* wobec kontrowersyjnych zobowiązań. Konsekwencję uchybienia wspomnianej przesłance ilustruje np. spór między Księstwem Liechtensteinu a Republiką Federalną Niemiec wokół zwrotu obrazu Pietera van Laera, holenderskiego mistrza z XVII w. Dzieło to stanowiło własność Franciszka Józefa II z Liechtensteinu i zostało przejęte przez nazistów w końcowym okresie II wojny światowej. W 1945 r. zostało skonfiskowane na rzecz Czechosłowacji na podstawie dekretu Beneša. W 1991 r. obraz znalazł się na terenie Niemiec w wyniku użyczenia go muzeum w Kolonii przez muzeum w Brnie. Fakt ten wykorzystał książę Hans-Adam II z Liechtensteinu, wnosząc do sądu w Kilonii pozew o zwrot obrazu. Sąd powództwo oddalił⁹. W 2001 r. spór został podniesio-

⁷ Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych, Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90. Teksty oryginalne: Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice, https://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do?jsessionid=hYwMSzKzJWQDHRDM5BqglC43OJNEqJ_ezUZnkvuScX3G-CaLhrWeo!1583997504?docId=336973&cardId=336973 [dostęp: 19.12.2022].

⁸ Jeżeli strona w sporze nie wykona zobowiązań ciążyących na niej z mocy wyroku Trybunału, druga strona może odwołać się do Rady Bezpieczeństwa, która, jeśli uzna za konieczne, zadecyduje, jakie środki należy zastosować w celu wykonania wyroku. Zob. R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, LexisNexis, Warszawa 2015, s. 356-360; M.S.M. Amr, *The role of the International Court of Justice as the Principal Judicial Organ of the United Nations*, Kluwer Law International, Hague-London-New York 2003, s. 276.

⁹ Sąd w Kilonii oddalił powództwo księcia Hansa Adama II, powołując się na art. 3 w rozdziale szóstym Konwencji o uregulowaniu spraw wynikających z wojny i okupacji, która weszła w życie 5 maja 1955 r. (Convention on the Settlement of Matters Arising Out of the War and the Occupation, „The American Journal of International Law” 1955, Vol. 49, No. 3, s. 69-120, <https://doi.org/10.2307/2214046>). Zgodnie z obowiązującymi nadal ust. 1 i ust. 3 art. 3 roszczenia i powództwa pozostające w związku ze środkami podjętymi przeciwko niemieckim aktywom zewnętrznym w następstwie II wojny światowej nie są dopuszczalne w sądach niemieckich. Skarga wniesiona przez księcia Hansa-Adama II do Europejskiego Trybunału

ny do poziomu międzypaństwowego w wyniku złożenia przez Liechtenstein skargi do MTS o wszczęcie postępowania przeciwko Republice Federalnej Niemiec. Trybunał oddalił jednak skargę bez jej merytorycznego rozpoznania, ponieważ Europejska konwencja o pokojowym rozwiązywaniu sporów przyjęta w Strasburgu 29 kwietnia 1957 r.¹⁰ przywołana przez stronę wnioskującą nie wiązała stron konfliktu w chwili zdarzenia¹¹.

Przykład merytorycznie zakończzonego sporu stanowi natomiast wyrok w sprawie Kambodża v. Tajlandia dotyczącej świątyni Preah Vihear. Postępowanie w tej sprawie zostało wszczęte w 1959 r. na wniosek rządu Kambodży. Trybunał w kończącym spór wyroku z 15 czerwca 1962 r. uznał, że: „Świątynia Preah Vihear znajduje się na terytorium podlegającym suwerenności Kambodży”¹², a w konsekwencji zobowiązał Tajlandię do zwrotu wszelkich obiektów wyprowadzonych ze świątyni oraz wycofania sił zbrojnych, cywilnych i społecznych stacjonujących lub działających na jej terenie lub w pobliżu na terytorium Kambodży. Warto podkreślić, że spór o przynależność świątyni stanowił pochodną kontrowersji wokół ustalenia przebiegu granicy między wspomnianymi państwami w pasmie gór Dangrek.

Pojawienie się roszczeń o odzyskanie utraconych dóbr kultury przyczyniło się do transformacji współczesnego pojęcia prawa międzynarodowego publicznego – od klasycznego ujęcia, że jest to prawo obowiązujące między państwami, do nowego, bardziej dynamicznego jego postrzegania – jako dyscypliny, w której liczą się również podmioty niepaństwowe. Nowa interpretacja otworzyła m.in. możliwość dochodzenia roszczeń restytucyjnych także przed trybunałami krajowymi i wzmocniła znaczenie regulacji obowiązujących w międzynarodowym prawie prywatnym¹³. Drogę do rozwiązywania sporów dotyczących własności i lokalizacji dóbr kultury za pośrednictwem jurysdykcji krajowej w układach mieszanych jednostka niepaństwowa – państwo pierwsza sugerowała Konwencja UNESCO

Praw Człowieka dotycząca decyzji sądów niemieckich również została oddalona. Por. International Court of Justice case concerning certain property (*Liechtenstein v. Germany*), Preliminary objections of Federal Republic of Germany, 27.06.2002, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/123/8296.pdf> [dostęp: 30.12.2022].

¹⁰ European Convention for the Peaceful Settlement of Disputes adopted at Strasbourg on 29 April 1957, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=023> [dostęp: 23.12.2022].

¹¹ Judgment of 10 February 2005, General List No 123, ICJ Reports 2005, s. 6-26, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/123/123-20050210-JUD-01-00-EN.pdf> [dostęp: 23.12.2022]. Szerzej: A. Chechi, *Cooperation to safeguard the human Dimension of Cultural heritage and to secure the return of wrongfully removed cultural objects*, w: S. Borelli, F. Lenzrini (red.), *Cultural heritage, cultural rights, cultural diversity. New developments in international law*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston 2012, s. 353.

¹² International Court of Justice, Reports of Judgments and Orders, Case concerning the Temple of Preah Vihear (*Cambodia v. Thailand*) Judgment of 15 June 1962, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/45/045-19620615-JUD-01-00-EN.pdf> [dostęp: 28.12.2022] (tłumaczenie cytatu na język polski: A. Gerecka-Żołyńska).

¹³ V. Vadi, H. Schneide, *Art, Cultural Heritage and the Market: Legal and Ethical Issues*, w: V. Vadi, H. Schneide (red.), *Art, Cultural Heritage and the Market: Legal and Ethical Issues*, Springer, Berlin-Heidelberg 2014, s. 16.

z 1970 r. dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przewozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, a potwierdziła ją przyjęta w 1995 r. przez UNIDROIT Konwencja o skradzionych lub nielegalnie wywiezionych dobrach kultury.

Sądy krajowe różnie orzekają w tego typu sprawach. Alessandro Chechi wskazuje¹⁴, że pojawiają się zarówno orzeczenia, które uznają i egzekwują obce regulacje ochrony dziedzictwa kulturalnego z uwagi na potrzebę zachowania porządku publicznego, jak i odmawiające podporządkowania się zagranicznym rozwiązaniom, ocenianym jako sprzeczne z prawem lub polityką krajową. Pozytywne decyzje sądów krajowych, szeroko komentowane w literaturze, np. w sprawach *Iran v. Galeria Barakat (Wielka Brytania)* i *Egipt v. Schultz (Republika Federalna Niemiec)*, tworzą precedensy na rzecz uznawania praw wynikających z norm nienależących do krajowego porządku prawnego, co w szerszym ujęciu pozwala rozwijać nowe strategie rozstrzygania konfliktów, w tym stosowania przepisów kolizyjnych zwłaszcza w wypadkach, gdy wynikające z norm prawa prywatnego międzynarodowego ograniczenia uniemożliwiają lub utrudniają rozstrzygnięcie sporu¹⁵.

Kwestia sporów dotyczących lokalizacji dóbr kultury zajmuje także ważne miejsce w obrębie współpracy między państwami członkowskimi Unii Europejskiej i opiera się zasadniczo na dwóch dokumentach: rozporządzeniu Rady w sprawie wywozu dóbr kultury z 2008 r.¹⁶, a zwłaszcza dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady z 2014 r. w sprawie zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego¹⁷. W tym obszarze ochrona obejmuje dobra kultury nielegalnie przewiezione z terytorium jednego państwa członkowskiego na terytorium innego państwa członkowskiego. Przyjęte w dyrektywie progi czasowe sprawiają, że przewidziana w ramach współpracy państw członkowskich procedura obejmuje współczesne przypadki nielegalnego wywozu dóbr kultury i ewidentnie wspiera ściganie karne tego rodzaju przestępczości. Konstrukcja terminu przedawnienia ma dwupoziomową strukturę, tzn. obejmuje zarówno okres biegnący od daty uzyskania przez właściwy organ centralny państwa wnioskującego informacji o aktualnej lokalizacji dobra i tożsamości jego posiadacza, jak i okres biegnący

¹⁴ A. Chechi, *Cooperation to safeguard...*, s. 356.

¹⁵ The High Court of Justice (Queens Bench Division, Royal Court of Justice) Judgement of 29 March 2007, EWCA Civ.1374, 705 QB, sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/case-law-doc/traffickingculturalpropertycrimetype/jiroft-collection_-_islamic-republic-of-iran-vs--barakat-galleries-london_html/Government_of_the_Islamic_Republic_of_Iran_v_The_Barakat_Galleries_Ltd._2007.pdf [dostęp: 28.12.2022]; Urteil des Oberlandesgerichts Berlin vom 16. Oktober 2006, 10 U 286/05, NJW 2007, 70; cyt. za: A. Chechi, *The Existing Legal Regime*, w: idem, *The Settlement of International Cultural Heritage Disputes*, Oxford University Press, Oxford 2014, s. 10-11, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198703990.001.0001>

¹⁶ Rozporządzenie Rady (WE) nr 116/2009 z dnia 18 grudnia 2008 r. w sprawie wywozu dóbr kultury (wersja skonsolidowana), Dz. Urz. UE L 39/1 z 10.02.2009.

¹⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/60/UE z 15 maja 2014 r. w sprawie zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego zmieniająca rozporządzenie (UE) nr 1024/2012 (wersja przekształcona), Dz. Urz. UE L 159/1 z 28.05.2014.

nący od daty, gdy nastąpiło niezgodnie z prawem wyprowadzenie dobra kultury z terytorium państwa wnioskującego¹⁸. Przyjęta regulacja nie zawiera dodatkowych rozwiązań, np. odnośnie do przywrócenia terminu, należy zatem przyjąć, że tego rodzaju dodatkowe uprawnienia na gruncie krajowym nie mogą wchodzić w grę, aczkolwiek nie można wykluczyć w takim wypadku rozpoczęcia negocjacji między zainteresowanymi państwami i uruchomienia pozasądowych mechanizmów prowadzących do rozwiązania sporu. Należy zauważyć, że propozycje dotyczące wydłużenia okresów przedawnienia na forum współpracy międzynarodowej zgłaszane są już od lat przez różne środowiska w odniesieniu do szczególnej kategorii dóbr kultury, jaką są dzieła sztuki utracone w okresie Holokaustu. W tym kontekście można chociażby wskazać na Rezolucję nr 1205 (1999) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy w sprawie zagrabionych dóbr kultury żydowskiej z 1999 r., a także art. 1 Konwencji z 1968 r. o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości, z którego wynika, że do grabieży mienia publicznego lub prywatnego stanowiącej zbrodnię wojenną w rozumieniu Karty norymberskiej nie stosuje się ustawowego przedawnienia, niezależnie od daty jej popełnienia¹⁹.

Istotne znaczenie z punktu widzenia ochrony prawa własności ma uwzględniona przez dyrektywę z 2014 r. kwestia szkody poniesionej przez posiadacza dobra kultury objętego roszczeniem restytucyjnym. Jeśli w toku postępowania dowiedzione zostanie, że nabywając dobro kultury, zachował on należytą staranność i ostrożność, to wynika szkoda powinna zostać zrekompensowana. Aby uniknąć niejednoznacznej interpretacji pojęcia należytej staranności i ostrożności w krajowych systemach prawnych, w art. 10 dyrektywy z 2014 r. wyróżniono okoliczności, które powinny zostać uwzględnione przy ocenie zachowania nabywcy. O zachowaniu należytej staranności i ostrożności przy podejmowaniu transakcji kupna decydują w szczególności takie elementy jak: analiza dokumentacji dotyczącej pochodzenia danego obiektu, istnienie pozwolenia na wywóz wydanego zgodnie z przepisami

¹⁸ Zgodnie z art. 8 dyrektywy z 2014 r. wniosek o zwrot powinien zostać złożony przez państwo uprawnione w terminie 3 lat od chwili, gdy jego właściwy organ centralny otrzymał informacje o miejscu, w którym znajduje się dobro kultury, i o tożsamości jego aktualnego posiadacza, nie później jednak niż 30 lat od daty wyprowadzenia dobra kultury niezgodnie z prawem z terytorium wnioskującego państwa członkowskiego. Odmienne charakter mają uprzywilejowane terminy obejmujące dobra stanowiące część zbiorów publicznych uznanych za takie na podstawie ustawodawstwa wewnętrznego państwa członkowskiego (art. 2 pkt 8 dyrektywy z 2014 r.), a także wymienione w art. 8 wspomnianej dyrektywy przedmioty znajdujące się w zasobach instytucji kościelnych lub innych instytucji religijnych w państwach członkowskich, w których są one objęte szczególnymi rozwiązaniami ochronnymi na mocy prawa krajowego. Próg przedawnienia został określony wówczas na 75 lat, ale może być wydłużony dwustronną umową między państwami członkowskimi.

¹⁹ A. Chechi, *Cross-Fertilization and Common Rules of Adjudication in the Service of Cultural Heritage: Toward a New Taxonomy?*, w: idem, *The Settlement...*, s. 36; Resolution 1205 (1999). Looted Jewish cultural property. Parliamentary Assembly. 4 November 1999, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16726&lang=en> [dostęp: 28.12.2022]; Konwencja o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 26 listopada 1968 r., Dz. U. z 1970 r. Nr 26, poz. 208.

wnioskującego państwa członkowskiego, rodzaj uczestniczących w transakcji stron, zapłacona cena, sprawdzenie dostępnych rejestrów utraconych i poszukiwanych dóbr kultury pod kątem informacji o stanowiącym przedmiot planowanej transakcji obiekcie, a także podjęcie innych działań, które byłyby uzasadnione w zaistniałych warunkach. Notabene warto przypomnieć, że w ostatnim okresie państwa członkowskie rozszerzyły zakres współpracy w przedmiocie ochrony dziedzictwa kulturalnego, określając warunki i procedury przewozu dóbr kultury przez obszar Unii Europejskiej także wobec obiektów pochodzących spoza wspólnego obszaru celnego w celu zapobiegania nielegalnemu handlowi dobrami kultury, zwłaszcza gdy mogłoby to przyczynić się do finansowania terroryzmu²⁰.

Powyższe uwagi przekonują, że organy sądowe zarówno na poziomie międzynarodowym, jak i krajowym w zakresie procedowania i kreowania finalnego orzeczenia związane są obowiązującym stanem prawnym i nie mogą wykazać się elastycznością, np. w zakresie pominięcia ujemnej przesłanki, jaką stanowi przedawnienie, zlekceważenia warunku *ratione temporis*, modyfikowania w trakcie postępowania treści roszczenia, określenia wysokości odszkodowania bez uwzględnienia *damnum emergens* i *lucrum cessans*. Ponadto wydanie orzeczenia finalnego nie stanowi ostatniego etapu postępowania, zamyka je bowiem dopiero faza postępowania wykonawczego, która bez wzajemnego zrozumienia i chęci współpracy, nawet przy korzystnym dla państwa wnioskującego rozstrzygnięciu, może być utrudniona. Problemy z wykonaniem wyroku mogą pojawić także wówczas, gdy w grę wchodzi wykonanie decyzji trybunału międzynarodowego w systemie krajowym, jest to bowiem możliwe dopiero po jej uznaniu przez sądy krajowe, które następnie zobowiązują rząd danego państwa do jej wykonania²¹. W tym kontekście zrozumiałe jest poszukiwanie przez społeczność międzynarodową nowych mechanizmów rozstrzygania sporów dotyczących utraconych dóbr kultury, które umożliwiłyby wypracowanie rozwiązania nie tylko definitywnie kończącego konflikt, ale również satysfakcjonującego wszystkie jego strony.

Alternatywne mechanizmy rozwiązywania sporów w roszczeniach restytucyjnych

Elastyczność debaty wokół rozstrzygnięcia sporu między państwami może pojawić się w warunkach rezygnacji ze sformalizowanego postępowania prowadzonego przed trybunałami międzynarodowymi lub sądami krajowymi, gdy strony podejmą próbę koncyliacyjnego wypracowania końcowego rozwiązania, tzn. przy uwzględ-

²⁰ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/880 z dnia 17 kwietnia 2019 r. w sprawie wprowadzania i przewozu dóbr kultury, Dz. Urz. L 151/1 z 7.06.2019.

²¹ Por. D. Terris, C.P.R. Romano, L. Swigart (red.), *The International Judge: An Introduction to the Men and Women Who Decide the World's Cases*, University Press of New England – Oxford University Press, Waltham 2007, s. 227-228.

nieniu takich czynników jak: dobrowolność udziału, akceptacja perspektywy wypracowania porozumienia na bazie kompromisu, zgodny wybór formy procedowania, która może polegać na bezpośrednim porozumieniu między stronami albo udziale w mediacjach prowadzonych przez zaaprobowanego przez strony niezależnego i bezstronnego mediatora. Celem tak prowadzonych negocjacji jest poszukiwanie rozwiązań zadowalających wszystkie strony konfliktu, w ujęciu politycznym definiowane jako konsensualizm²².

Strony uczestniczące w postępowaniu polubownym dotyczącym roszczenia o zwrot lub restytucję dobra kultury mają równorzędne pozycje, nie wyklucza to jednak możliwości postrzegania jednej z nich jako poszkodowanej, co uzasadnia fakt, że poniosła stratę w postaci utraty dobra kultury. Nie ulega wątpliwości, że swoboda negocjacji zwiększa zakres oczekiwań strony poszkodowanej, która może liczyć na pozytywne zakończenie sporu nawet wówczas, gdy zgodnie z regulacjami prawnymi jej żądania nie mają już ważnego tytułu prawnego, ponieważ uległy przedawnieniu, bądź mimo istnienia ważnego tytułu prawnego są oddalane z powodu przyjęcia przez państwo adresata wniosku buforowych regulacji wewnętrznych uniemożliwiających wszczęcie postępowania restytucyjnego.

Przykładem tego rodzaju praktyki w zakresie rozliczeń wynikłych z grabieży i przemieszczeń dóbr kultury w okresie II wojny światowej jest przyjęta już w latach 50. XX wieku przez Związek Radziecki i zachowana przez Federację Rosyjską „doktryna reparacyjna”, zgodnie, z którą ludzkie cierpienia i straty spowodowane inwazyjną wojną wywołaną przez nazistowskiego agresora są m.in. kompensowane przez zatrzymanie dóbr kultury, jakie w wyniku działań wojennych znalazły się na terytorium Federacji Rosyjskiej. Pogląd ten uzyskał moc wiążącą w 1998 r. wraz z przyjęciem przez Dumę federalnej ustawy o dobrach kultury przemieszczonych do Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w wyniku II wojny światowej i obecnie znajdujących się na terytorium Federacji Rosyjskiej, skutecznie nacjonalizując zdobycze wojenne i dopuszczając ich restytucję tylko w wyjątkowych przypadkach²³. W 1999 r. na wniosek ówczesnego prezydenta Rosji Borysa Jelcyna

²² Ten rodzaj postępowania na poziomie uniwersalnym zalecany jest przez art. 33 Karty Narodów Zjednoczonych przede wszystkim w odniesieniu do sporów, których dalsze utrzymywanie między stronami może zagrażać bezpieczeństwu i pokojowi międzynarodowemu.

²³ W. Fiedler, *Documents: Russian federal law of 13 May 1997 on cultural values that have been displaced to the USSR as result of World War II and are found in the Russian Federation territory*, „International Journal of Property” 1998, t. 7(2), s. 512-525, <https://doi.org/10.1017/S0940739198770493>. Ustawa dopuszcza możliwość restytucji w stosunku do: 1) wartościowych dóbr kulturalnych skonfiskowanych i usuniętych z terytoriów zainteresowanych państw przez byłe państwa nieprzyjacielskie, 2) dóbr kultury należących wcześniej do organizacji religijnych lub prywatnych instytucji charytatywnych i używanych wyłącznie do celów religijnych lub charytatywnych, 3) dóbr kultury odebranych osobom fizycznym w trakcie ich aktywnej walki z nazizmem, w tym w udziale: w ruchu oporu przeciwko reżimom okupacyjnym byłych państw nieprzyjacielskich oraz na zasadzie wzajemności w stosunku do mienia niektórych państw, ofiar niemieckiej agresji podczas II wojny światowej. Szerzej: A.L. Bandle, R. Contel, *Finding Common Ground in the Resolution of Disputes on Russian War Spoils and Nazi-Looted Art*, w: V. Vadi, H. Schneide (red.), *Art, Cultural Heritage...*, s. 30-36.

ustawa stanowiła przedmiot postępowania przed rosyjskim Trybunałem Konstytucyjnym, który uznał jej zgodność z Konstytucją Federacji Rosyjskiej w zakresie, w jakim potwierdziła prawa Rosji do dóbr kultury sprowadzonych na jej terytorium z byłych wrogich państw w drodze restytucji wyrównawczej²⁴.

Aktualnie Rosja dopuszcza możliwość wydania zatrzymanych dóbr kultury jako efekt wzajemnego porozumienia w razie pojawienia się możliwości odzyskania w zamian za nie przynależnych do niej, a utraconych obiektów lub pozyskania proponowanej przez nią kwoty na sfinansowanie renowacji lub rekonstrukcję zniszczonych w okresie II wojny dóbr kultury. W ten sposób kształtowana jest przez stronę rosyjską wstępna płaszczyzna otwierająca możliwość porozumienia. Przesłanki takie zostały spełnione np. w przypadku rozpoczęcia pod koniec lat 90. negocjacji, które zakończyły się odzyskaniem przez Republikę Federalną Niemiec 117 paneli witrażowych, stanowiących okno luterskiego kościoła Mariackiego we Frankfurcie nad Odrą. Od zakończenia II wojny światowej 111 paneli zostało zdeponowanych na terenie ówczesnego Związku Radzieckiego, częściowo w Państwowym Muzeum Ermitaż i w Muzeum Puszkina. Po ich zlokalizowaniu Rosja odmówiła stronie niemieckiej wydania spornych obiektów. Dopiero odnalezienie na terenie Niemiec płyty mozaikowej i komody zrabowanych w okresie II wojny światowej z pałacu Jekaterina pod Petersburgiem otworzyło Republice Federalnej Niemiec drogę do rozpoczęcia negocjacji w przedmiocie odzyskania paneli witrażowych. Finalnie w ramach zawartej umowy rząd niemiecki odzyskał panele z kościoła Mariackiego, oferując w zamian wspomniane fragmenty wyposażenia pałacu Jekaterina i pełne sfinansowanie renowacji rosyjskiej cerkwi Zaśnięcia Bogurodzicy w Nowogrodzie²⁵.

Tryb odzyskiwania dóbr kultury oparty na drodze porozumienia stron ma też duże znaczenie wizerunkowe. Zawarta między stronami ugoda nie wymaga uzasadnienia, przebieg negocjacji pozostaje niejawnym, a upubliczniona treść umowy, jako że satysfakcjonuje obie strony, nie może być przez nie krytycznie oceniana. Zawierając porozumienie, strony zobowiązane są też wspólnie odpiierać negatywne komentarze, jeżeli takie pojawią się w opinii społecznej. Efekty te zostały np. osiągnięte w wypadku wspomnianych wyżej negocjacji rosyjsko-niemieckich, w wyniku których strona niemiecka nie musiała poruszać kwestii legalności przejęcia przez nazistów dóbr kultury w okresie II wojny światowej, z kolei strona

²⁴ *Russia, Constitutional Court, Law on Removed Cultural Property case*, 20 July 1999, w: J.M. Henkaerts, L. Doswald-Beck (red.), *Customary International Humanitarian Law*, t. 2: *Practice*, Cambridge University Press, Cambridge 2005, s. 809. Za niekonstytucyjne Trybunał uznał natomiast przepisy ustawy w części, w jakiej dotyczyła ona majątku wyprowadzonego z państw nieprzyjacielskich, oraz orzekł, że przedmioty zajęte przez osoby prywatne zostały wywiezione bezprawnie i nie podlegają nacjonalizacji. W wyniku orzeczenia Trybunału ustawa została znowelizowana w 2000 r. Szerzej: A. Chechi, *Cross-Fertilization...*, s. 21.

²⁵ *Ibidem*, s. 29 i 46.

rosyjska uniknęła dyskusji wokół problemu bezprawności przechowywania przez nią zagarniętych na terenie Niemiec po zakończeniu II wojny światowej zdobyczy wojennych.

Korzyści wizerunkowe mogą zostać też osiągnięte, gdy spór prowadzony jest na poziomie państwo – jednostka niepaństwowa. Pojawienie się żądania zwrotu dobra kultury znajdującego się w posiadaniu muzeum, a zwłaszcza domu aukcyjnego lub galerii artystycznej, może obniżyć wiarygodność instytucji, podważyć zaufanie do staranności prowadzonej przez nią działalności, a w szczególności zrodzić podejrzenia co do legalności posiadania innych obiektów. W efekcie, chcąc uniknąć negatywnej opinii i spadku obrotów oraz utrzymać dobrą reputację na rynku, zagrożone żądaniem jednostki mogą zdecydować się na udział w poufnych negocjacjach w celu szybkiego zakończenia sporu.

Można zatem stwierdzić, że współcześnie najwłaściwszą drogą zwrotu utraconego w wyniku nielegalnego wywozu lub przestępstwa obiektu jest kontradyktoryjne postępowanie przed właściwym sądem krajowym, jakie przewidują np. instrumenty ochrony dziedzictwa kulturalnego w ramach współpracy państw członkowskich Unii Europejskiej. Natomiast w odniesieniu do obiektów pochodzących z grabieży dokonywanych w trakcie konfliktów zbrojnych, przed nimi lub po nich, w związku z rozliczeniami postkolonialnymi czy wynikłymi z rozpadu państw związkowych bardziej praktyczne, a zarazem i efektywne jest szukanie rozwiązań na drodze dyplomacji kulturalnej w formie porozumień między zainteresowanymi stronami²⁶. Co prawda unika się niestety wówczas wyjaśniania trudnych kwestii historycznych, politycznych, etycznych związanych ze spornym dziedzictwem, ale dzięki temu w miarę sprawnie rozwiązuje się spór, co w dalszej perspektywie może pozytywnie wpłynąć także na inne żądania restytucyjne.

Procedury mediacyjne i koncyliacyjne UNESCO w sporach dotyczących dóbr kultury

Od kilku dekad wśród form współpracy wykorzystywanych w celu odzyskania utraconych obiektów narodowego dziedzictwa kulturalnego społeczność międzynarodowa duże nadzieje wiązała z rozwojem trybów pozasądowych. Przyjęto słuszne założenie, że dyplomacja kulturalna oparta na takich środkach jak negocjacje, mediacje i porozumienia jest najlepszą drogą do osiągnięcia satysfakcjonującego rozwiązania w tego typu konfliktach²⁷. W tym kontekście kilka słów uwagi poświęcić należy utworzonemu w ramach UNESCO w 1978 r. Międzyrządowemu

---

²⁶ M. Cornu, M.A. Renold, *New Developments in the Restitution of Cultural Property: Alternative Means of Dispute Resolution*, „International Journal of Cultural Property” 2010, t. 17, nr 1, s. 6, <https://doi.org/10.1017/S0940739110000044>

²⁷ S. Urbinati, *Alternative Dispute Resolution Mechanisms in Cultural Property Related Disputes: UNESCO Mediation and Conciliation Procedures*, w: V. Vadi, H. Schneide (red.), *Art, Cultural Heritage...*, s. 93.

Komitetowi ds. Promowania Zwrotu Dóbr Kultury do Krajów Pochodzenia lub Ich Restytucji w Przypadku Nielegalnego Przywłaszczenia²⁸ (dalej: Komitet UNESCO). Organ ten ma charakter doradczy i jest dostępny dla państw członkowskich i członków stowarzyszonych UNESCO. Do jego zadań należy poszukiwanie sposobów i środków ułatwiających dwustronne negocjacje w sprawie restytucji lub zwrotu dóbr kultury do krajów pochodzenia (art. 4 ust. 1 i 2 Statutu Komitetu UNESCO)²⁹, nie ma więc kompetencji w przedmiocie rozstrzygnięcia sporu, a wypracowane przy jego współudziale zalecenia nie są wiążące.

W debacie publicznej z powołaniem Komitetu UNESCO łączono nadzieję na zakończenie procesu dekolonizacji i ułatwienie odbudowy dziedzictwa kulturowego byłych kolonii poprzez restytucję dóbr kultury z muzeów byłych potęg kolonialnych, a w późniejszym okresie za główny cel uznano ograniczenie nielegalnego obrotu dobrami kultury³⁰. Aby doprecyzować zasady działania, we wrześniu 2010 r. podczas XVI sesji Komitet zgodnie z delegacją ustawową określoną w art. 4 ust. 1 Statutu Komitetu UNESCO przyjął Regulamin zasad mediacji i koncyliacji (dalej: Regulamin)³¹. W art. 1 Regulaminu wskazano na możliwość rozpoznania wniosku o zwrot lub restytucję dobra kultury nie tylko przed Komitetem UNESCO, ale również w trybie mediacji lub procedury koncyliacji, jeżeli strony wyrażą na to zgodę.

W zakresie działania Komitetu UNESCO ustanowiono dwa sposoby współpracy: mediację i koncyliację. Zgodnie z art. 2 ust. 1 Regulaminu mediacja określona została jako procedura ustanowiona za uprzednią zgodą zainteresowanych stron, w którą interweniuje podmiot zewnętrzny, aby zbliżyć do siebie strony konfliktu i pomóc im w osiągnięciu polubownego rozwiązania ich sporu dotyczącego restytucji lub zwrotu dobra kultury. Za koncyliację uznano z kolei procedurę ustanowioną za uprzednią zgodą zainteresowanych stron, w której dany spór dotyczący restytucji lub zwrotu dóbr kultury zostaje przedłożony ukonstytuowanemu organowi w celu zbadania i podjęcia wysiłków zmierzających do jego polubownego rozwiązania (art. 2 ust. 3 Regulamin). Postępowania te mają charakter komplementarny, w związku z czym nie stanowią przeszkody do zastosowania równocześnie przez państwa innych środków międzynarodowych lub krajowych w celu rozwiązania trwającego między nimi sporu (art. 6 ust 4. Regulaminu).

²⁸ Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in case of Illicit Appropriation, <https://uia.org/s/or/en/1100036238> [dostęp: 29.12.2022].

²⁹ Statutes of the Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation (Adopted by 20 C/Resolution 4/7.6/5 of the 20th session of the General Conference of UNESCO, Paris, 24 October-28 November 1978) <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000145960> [dostęp: 28.12.2022].

³⁰ A. Chechi, *The Existing Legal Regime*, s. 13.

³¹ Rules of Procedure for Mediation and Conciliation in Accordance with Article 4, Paragraph 1 of the Statutes of the Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation (CLT-2010/CONF.203/COM.16/7), https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192534_eng [dostęp: 28.12.2022].

Akty prawne regulujące kwestię postępowań rozjemczych proponowanych w ramach działalności Komitetu UNESCO nie zawierają konkretnych postanowień dotyczących stosowania prawa międzynarodowego poza ogólną regułą zobowiązującą do uwzględnienia w toku postępowania w należyтым stopniu reguł prawa międzynarodowego i zasad uznanych przez cywilizowane narody (art. 3 ust. 4 Regulaminu), wśród których powinny znaleźć się m.in. zasady etyczne i moralne. Mając na względzie wyjątkowy charakter postępowania mediacyjnego, warto zauważyć, że na sposób współpracy w postępowaniu mediacyjnym ma wpływ nie tylko obowiązujący stan prawny, ale również autorytet mediatora i akceptacja przez strony przedkładanych przez niego propozycji rozwiązania sporu. Nie budzi jednak wątpliwości, że finalna treść ugody nie może być co do istoty sprzeczna z prawem międzynarodowym, podobnie jak przedłożone Komitetowi UNESCO sprawozdanie z przebiegu postępowania rozjemczego.

W komentarzach ocena efektywności bezpośrednich działań Komitetu UNESCO na podstawie złożonych do niego wniosków jest niska. Składa się na nią w pierwszej kolejności mała liczba spraw, w których Komitet poproszony został o wsparcie dla wypracowania rozstrzygnięcia sporu. Przyczyn takiego stanu rzeczy szuka się w braku zaufania rozwijających się niepodległych państw do byłych państw kolonialnych, w sprzeciwie muzeów publicznych wobec masowej restytucji obiektów kulturalnych, które w ich ocenie zostały uzyskane zgodnie z prawem i zwyczajami obowiązującymi w momencie ich nabycia, wreszcie w skomplikowanej procedurze składania wniosków do Komitetu UNESCO³². Wśród przyczyn obniżających wiarę w sprawność działania Komitetu UNESCO wskazuje się nadto na kryzys wokół rozstrzygnięcia wniosku Republiki Greckiej o restytucję marmurów partenońskich z British Museum.

Pozytywnie ocenia się natomiast działania podejmowane z wykorzystaniem pośrednictwa Komitetu UNESCO, zwłaszcza zakresie prowadzenia dwustronnych negocjacji w przedmiocie wypracowania wspólnych decyzji o użyczeniu spornego dzieła bądź powstaniu jego repliki. Za wartościowe uznane są również podejmowane przez Komitet UNESCO inicjatywy na rzecz poprawy krajowych systemów prawnej ochrony dóbr kultury, promowania prawnych i pozaprawnych instrumentów ochrony kulturowego dziedzictwa narodowego, do których należą m.in. kontrola reguł importu i eksportu dóbr kultury, tworzenie baz danych zawierających informacje o utraconych obiektach oraz wspieranie opracowań kodeksów etycznych³³.

---

³² A. Chechi, *The Existing Legal Regime*, s. 14.

³³ Ibidem.

Podsumowanie

Oceniając zakres i rodzaj środków, jakie mogą zostać wykorzystane przez państwo w celu odzyskania utraconych dóbr kultury, na podstawie powyższych uwag można stwierdzić, że wybór odpowiedniej formy postępowania wymaga oceny różnych czynników. Z punktu widzenia reguł przewidywalności i stabilności najdogodniejszą formę stanowi postępowanie sądowe, prowadzone z uwzględnieniem reguł *fair play*. Osiągnięte w tym trybie rozstrzygnięcie opiera się na wyznaczonym przez obowiązujące normy porządku prawnym, a więc pełne usatysfakcjonowanie stron z punktu widzenia ich oczekiwań nie stanowi pierwszoplanowego celu. W rezultacie, jeśli nie dojdzie do zawarcia ugody, z reguły jedna ze stron postępowania nie będzie usatysfakcjonowana rozstrzygnięciem, nawet gdy w merytorycznej ocenie będzie ono poprawne i sprawiedliwe.

Biorąc pod uwagę możliwość wypracowania satysfakcjonującej obie strony decyzji finalnej, właściwą drogę zdaje się stanowić możliwość zawarcia porozumienia, co z kolei wymaga przynajmniej częściowej aprobaty wzajemnych oczekiwań. Negatywne stanowisko jednej ze stron w przedmiocie akceptacji lub brak elastyczności stron wyklucza możliwość osiągnięcia porozumienia. Impas może zostać przełamany uruchomieniem postępowania mediacyjnego, ale i w tym wypadku niezbędne jest minimalne porozumienie co do wyznaczenia osoby mediatora.

Proponowana z kolei przy współdziałaniu z Międzyrządowym Komitetem UNESCO ds. Promowania Zwrotu Dóbr Kultury do Krajów Pochodzenia lub Ich Restytucji w Przypadku Nielegalnego Przywłaszczenia forma koncyliacyjno-mediacyjna może być zachęcająca, gdyż nawet jeśli efektem jej wykorzystania nie będzie rozstrzygnięcie sporu, to pozwala ona na kontaktowanie się stron konfliktu, stanowiąc przejaw dyplomacji kulturalnej, co w przyszłości może rzeczywiście przyczynić się do jego rozwiązania.

Finalnie trzeba zauważyć, że zestaw środków służących do rozstrzygnięcia sporów o restytucję albo zwrot dobra kultury dostępny aktualnie zainteresowanym państwom jest stosunkowo szeroki i zróżnicowany. Istnieje możliwość wyboru środka z uwzględnieniem realiów danego przypadku i charakteru sporu w sposób, który powinien przyczynić się do jego zakończenia. Warto też podkreślić szczególną cechę procedur rozjemczych, jaką jest ich komplementarny charakter, w związku z czym zawsze można je uruchomić, nawet wówczas, gdy spór stał się już przedmiotem postępowania np. przed MTS bądź sądem krajowym.

Bibliografia

- 1995 UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects (Rome, 24 June 1995), <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention> [dostęp: 23.12.2022].
- Amr M.S.M., *The role of the International Court of Justice as the Principal Judicial Organ of the United Nations*, Kluwer Law International, Hague–London–New York 2003.

- Bandle A.L., Contel R., *Finding Common Ground in the Resolution of Disputes on Russian War Spoils and Nazi-Looted Art*, w: V. Vadi, H. Schneide (red.), *Art, Cultural Heritage and the Market: Legal and Ethical Issues*, Springer, Berlin–Heidelberg 2014.
- Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, LexisNexis, Warszawa 2015.
- Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice, https://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do;jsessionid=hYwMSzKzJWQDHrDM5Bqgl-C43OJNEqJ_ezUZNkvuScX3GCaLhrWeo!1583997504?docId=336973&cardId=336973 [dostęp: 19.12.2022].
- Chechi A., *Cooperation to safeguard the human Dimension of Cultural heritage and to secure the return of wrongfully removed cultural objects*, w: S. Borelli, F. Lenzerini (red.), *Cultural heritage, cultural rights, cultural diversity. New developments in international law*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden–Boston 2012.
- Chechi A., *The Settlement of International Cultural Heritage Disputes*, Oxford University Press, Oxford 2014, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198703990.001.0001>
- Convention on the Settlement of Matters Arising Out of the War and the Occupation, „The American Journal of International Law” 1955, Vol. 49, No. 3, s. 69-120, <https://doi.org/10.2307/2214046>
- Cornu M., Renold M.A., *New Developments in the Restitution of Cultural Property: Alternative Means of Dispute Resolution*, „International Journal of Cultural Property” 2010, t. 17, nr 1, s. 1-31, <https://doi.org/10.1017/S0940739110000044>
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/60/UE z 15 maja 2014 r. w sprawie zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego zmieniająca rozporządzenie (UE) nr 1024/2012 (wersja przekształcona), Dz. Urz. UE L 159/1 z 28.05.2014.
- European Convention for the Peaceful Settlement of Disputes adopted at Strasbourg on 29 April 1957, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=023> [dostęp: 23.12.2022].
- Fiedler W., *Documents: Russian federal law of 13 May 1997 on cultural values that have been displaced to the U.S.S.R. as a result of World War II and are to be found in the Russian Federation Territory*, „International Journal of Property” 1998, t. 7(2), s. 512-525, <https://doi.org/10.1017/S0940739198770493>.
- Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in case of Illicit Appropriation, <https://uia.org/s/or/en/1100036238> [dostęp: 29.12.2022].
- International Court of Justice case concerning certain property (*Liechtenstein v. Germany*), Preliminary objections of Federal Republic of Germany, 27.06.2002, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/123/8296.pdf> [dostęp: 30.12.2022].
- International Court of Justice, Reports of Judgments and Orders, Case concerning the Temple of Preah Vihear (*Cambodia v. Thailand*) Judgment of 15 June 1962, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/45/045-19620615-JUD-01-00-EN.pdf> [dostęp: 28.12.2022].
- Judgment of 10 February 2005, General List No 123, ICJ Reports 2005, s. 6-26, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/123/123-20050210-JUD-01-00-EN.pdf> [dostęp: 23.12.2022].

- Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych, Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90.
- Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r., Dz. U. z 1974 r. Nr 20, poz. 106 i 107.
- Konwencja o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 26 listopada 1968 r., Dz. U. z 1970 r. Nr 26, poz. 208.
- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r., Dz. U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212.
- Konwencja UNIDROIT o skradzionych lub nielegalnie wywiezionych dobrach kultury*, tłum. W. Kowalski, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1996.
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji, Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190.
- Kowalski W., *Restytucja dzieł sztuki w prawie międzynarodowym*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1989.
- Manacorda S., *Criminal law protection of cultural heritage: an international perspective*, w: S. Manacorda, D. Chappell (red.), *Crime in the art and Antiquities world. Illegal trafficking in cultural property*, Springer, New York 2011.
- Resolution 1205 (1999). Looted Jewish cultural property. Parliamentary Assembly. 4 November 1999, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?file-id=16726&lang=en> [dostęp: 28.12.2022],
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/880 z dnia 17 kwietnia 2019 r. w sprawie wprowadzania i przewozu dóbr kultury, Dz. Urz. L 151/1 z 7.06.2019.
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 116/2009 z dnia 18 grudnia 2008 r. w sprawie wywozu dóbr kultury (wersja skonsolidowana), Dz. Urz. UE L 39/1 z 10.02.2009.
- Rules of Procedure for Mediation and Conciliation in Accordance with Article 4, Paragraph 1 of the Statutes of the Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation (CLT-2010/CONF.203/COM.16/7), https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192534_eng [dostęp: 28.12.2022].
- Russia, Constitutional Court, Law on Removed Cultural Property case, 20 July 1999*, w: J.M. Henkaerts, L. Doswald-Beck (red.), *Customary International Humanitarian Law*, t. 2: *Practice*, Cambridge University Press, Cambridge 2005.
- Seidl-Hohenveldern I., *La protection internationale du patrimoine culturel national*, „Revue Gènerale de Droit International Public” 1993, z. 2, s. 395-409.
- Statutes of the Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation (Adopted by 20 C/Resolution 4/7.6/5 of the 20th session of the General Conference of UNESCO, Paris, 24 October-28 November 1978) <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000145960> [dostęp: 28.12.2022].

ARTYKUŁY

Anna Gerecka-Żołyńska, Zofia Branicka

Terris D., Romano C.P.R., Swigart L. (red.), *The International Judge: An Introduction to the Men and Women Who Decide the World's Cases*, University Press of New England – Oxford University Press, Waltham 2007.

The High Court of Justice (Queens Bench Division, Royal Court of Justice) Judgement of 29 March 2007, EWCA Civ.1374, 705 QB, sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/case-law-doc/traffickingculturalpropertycrimetype/jiroft-collection_-islamic-republic-of-iran-vs--barakat-galleries-london_html/Government_of_the_Islamic_Republic_of_Iran_v_The_Barakat_Galleries_Ltd._2007.pdf [dostęp: 28.12.2022].

Urbinati S., *Alternative Dispute Resolution Mechanisms in Cultural Property Related Disputes: UNESCO Mediation and Conciliation Procedures*, w: V. Vadi, H. Schneide (red.), *Art, Cultural Heritage and the Market: Legal and Ethical Issues*, Springer, Berlin–Heidelberg 2014.

Urteil des Oberlandesgerichts Berlin vom 16. Oktober 2006, 10 U 286/05, NJW 2007, 70.

Vadi V., Schneide H., *Art, Cultural Heritage and the Market: Legal and Ethical Issues*, w: V. Vadi, H. Schneide (red.), *Art, Cultural Heritage and the Market: Legal and Ethical Issues*, Springer, Berlin–Heidelberg 2014.

Zeidler K., *Restitution of Cultural Property*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Wolters Kluwer, Gdańsk 2016.